

אשו משום חציו / ממונו

יניב עבדה

ראשי פרקים:

א. מבוא

1. הקדמה

2. מהלך הגמרא

ב. שיטת רש"י

1. בדעת ר' יוחנן

2. בדעת ריש לקיש

3. מסקנת הגמרא

ג. שיטת תוספות

1. מהלך הגמרא

2. הערה בשיטת תוספות

ד. שיטת הרמב"ם מול שיטת הטור

ה. סיכום

א. מבוא

1. הקדמה

אנחנו מכירים מהמשנה הראשונה של מסכת בבא קמא שישנם ארבעה אבות נזיקין: השור הבור המבעה וההבער. בניגוד לאבות הראשונים (שור ובור) שאותם הגמרא מסבירה בבהירות (את הגדרתם), ישנה בעיה בקשר לאב מלאכה "הבער". אב מלאכה זה מופיע בתורה: "כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם ישלם המבער את הבערה" (שמות כ"ב ה') בין נזקי שן ורגל "כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה ובער בשדה אחר מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם" (שמות כ"ב ד') לבין דין שומרים (שמות כ"ב ו' - יד'). כמו כן אנו מוצאים את אותה סמיכות בפרק שישי במסכת, תחילתו בשן ורגל (כמובא שם בגמרא בתחילת הפרק) וסופו בהבער ופרק שביעי מתחיל בדין גנב הנלמד מהפסוקים של שומרים "אם ימצא הגנב..." (שמות כ"ב ו'). מתוך סמיכות העניינים בין נזקי האש לנזקי שור מצד אחד ומצד שני סמיכות בין נזקי אש לנזקי אדם, אנו גם מוצאים מחלוקת בפרק שני לגבי דין אש: (דף כב:) איתמר, ר' יוחנן אמר: אשו משום חציו (כאדם

היורה חץ) וריש לקיש אמר: אשו משום ממונו. אנו ננסה לעמוד על המחלוקת האחרונה מה הכוונה במחלוקת האם חובת התשלום נוצרת מהפעולה (האם אש נחשב כאילו עשה בידיים או כאילו ממונו ממש הזיק), או ממישור האחריות (היה צריך לגרום לכך שלא יקרה הנזק). ואם כן במה יתחייב על רמת החיוב (האם יתחייב כאשר מתחייב אדם/ממון שהזיק) או האם המחלוקת היא על אופן החיוב.

2. מהלך הגמרא

א. הסבר מדוע ר' יוחנן וריש לקיש חולקים: "וריש לקיש מאי טעמא לא אמר כרבי יוחנן אמר לך חציו מכחו קאזיל האי לא מכחו קאזיל ורבי יוחנן מאי טעמא לא אמר כריש לקיש? אמר לך: ממונא אית ביה ממשא, הא לית ביה ממשא".

ב. ארבע קושיות של הגמרא על ריש לקיש ותרוציו של ריש לקיש:

1. תנן: הכלב שנטל חררה כו'; בשלמא למ"ד אשו משום חציו, חציו דכלב הוא, אלא למ"ד אשו משום ממונו, האי אש לאו ממונו דבעל כלב הוא! אמר לך ריש לקיש: הכא במאי עסקינן - דאדייה אדויי, דעל חררה משלם נזק שלם, ועל מקום גחלת משלם חצי נזק, ועל גדיש כולה פטור. ורבי יוחנן? דאנחה אנוחי, על חררה ועל מקום גחלת משלם נזק שלם, ועל הגדיש משלם חצי נזק.
2. תא שמע: גמל טעון פשתן ועבר ברשות הרבים, נכנסה פשתנו לתוך החנות ודלקו בנרו של חנווני והדליק את הבירה - בעל גמל חייב, הניח חנווני נרו מבחוץ - חנווני חייב, רבי יהודה אומר: בנר חנוכה - פטור; עקרון קושיה זו דומה לקושיה הראשונה.
3. תא שמע: המדליק את הגדיש, והיה גדי כפות לו ועבד סמוך לו ונשרף עמו - חייב, עבד כפות לו וגדי סמוך לו ונשרף עמו - פטור; בשלמא למ"ד אשו משום חציו, משום הכי פטור, אלא למאן דאמר אשו משום ממונו, אמאי פטור? אילו קטל תוריה עבדא, הכי נמי דלא מיחייב? אמר לך רבי שמעון בן לקיש: הכא במאי עסקינן - כשהצית בגופו של עבד, דקם ליה בדרבה מיניה. אי הכי, מאי למימרא? לא צריכא, בגדי דחד ועבד דחד.
4. ת"ש: השולח את הבעירה ביד חרש שוטה וקטן - פטור מדיני אדם וחייב דיני שמים; בשלמא למ"ד אשו משום חציו, חציו דחרש הוא, אלא למאן דאמר אשו משום ממונו, אילו מסר שורו לחרש שוטה וקטן, הכי נמי דלא מיחייב? הא אתמר עלה, אמר ריש לקיש משמיה

דחזקיה : לא שנו אלא כשמסר לו גחלת וליבה, אבל מסר לו שלהבת - חייב, מאי טעמא? ברי היזקא. ורבי יוחנן אמר : אפילו שלהבת - פטור, קסבר : צבתא דחרש קא גרים, לא מיחייב עד דמסר ליה גוואזא סילתא ושרגא".

ג. **סיוע של רבא לר' יוחנן מפסוק וברייתא :** "אמר רבא : קרא ומתניתא מסייע ליה לרבי יוחנן ; קרא, דכתיב : (שמות כ"ב) כי תצא אש, תצא מעצמה, ישלם המבעיר את הבערה, ש"מ : אשו משום חציו ; מתניתא, דתניא : פתח הכתוב בנוקי ממונו וסיים בנוקי גופו, לומר לך : אשו משום חציו"

ד. **קושיית אביי על שיטת ר' יוחנן ותירוץ :** "אמר רבא, קשיא ליה לאביי : למ"ד אשו משום חציו, טמון באש דפטר רחמנא היכי משכחת לה? וניחא ליה, כגון שנפלה דליקה לאותו חצר, ונפלה גדר שלא מחמת דליקה, והלכה והדליקה והזיקה בחצר אחרת, דהתם כלו ליה חציו. אי הכי, לענין גלוי נמי כלו ליה חציו! אלא, למאן דאית ליה משום חציו אית ליה נמי משום ממונו, וכגון שהיה לו לגודרה ולא גדרה, דהתם שורו הוא ולא טפח באפיה.

ה. **השלכות בין דעת ר' יוחנן לדעת ריש לקיש :** "וכי מאחר דמאן דאית ליה משום חציו אית ליה נמי משום ממונו, מאי בינייהו? איכא בינייהו, לחייבו בארבעה דברים"

II. שיטת רש"י

1. בדעת ר' יוחנן

בהסבר שיטת ר' יוחנן מסביר רש"י : **אשו** - השולח את הבערה. **משום חציו** - חייבו הכתוב דאיהו קעביד דהוי כזורק חץ. אנו רואים בדעת רש"י שהוא מסתכל על העשייה וזה דומה לחץ. רש"י אומר שהשריפה שנגרמה ע"י האדם נחשבת כאילו האדם עשה את ההיזק ולכן מתחייב כמו אדם שזורק חץ אך לא ממש כי על החץ האדם שולט במלואו אך על האש אין לו שליטה כל-כך (ואולי בגלל זה גם רש"י פוטר את האדם מבושת ראה בסוף שיטת הרמב"ם והטור). את שיטת רש"י זו אנו רואים במהלך הסוגיה בעוד כמה ענינים.

א. כאשר רש"י מסביר מדוע ריש לקיש חולק על ר' יוחנן מסביר רש"י : **האי לאו מכחו** - דאש מאליה הולכת ודולקת למרחוק. אנו רואים שוב כי רש"י מדגיש את הרעיון שלאדם אין שליטה כל-כך על האש ולכן טוען ריש לקיש שיש להחשיבו כממונו שהזיק ולא כאדם שהזיק. אך לדעת ר' יוחנן זה שאין האש בשליטת

האדם מוריד מרמת החיוב של האש (באש אין כוונה להזיק¹ ולכן אינו משלם בושת כי לא התכוון להזיק אך חייב בשאר הארבעה דברים כי היה כאן פשיעה של האדם בשריפה ואין זה שוגג שיתחייב רק בנזק).

ב. את הוכחתו של רבא מפרש רש"י: **תצא מעצמה** - ...ואפילו הכי קרי מבעיר את הבערה כאילו הדליקו בעצמו אלמא אשו משום חציו. אנו רואים שרש"י אינו מזכיר כלל את ענין התשלומים (כך גם לא הזכיר בהסבר המחלוקת) אלא מזכיר את ענין המעשה משמע מדבריו שענין ההשוואה בין אש לחיצים הוא מבחינת המעשה ולכן החיוב דומה.

2. בדעת ריש לקיש

את דעת ריש לקיש מסביר רש"י: **"משום ממונו** - כשורו ובורו שהזיקו וקס"ד דאיכא בינייהו כגון **שהדליק בגחלת שאינו שלו דלרבי יוחנן חייב דחציו הן ולר"ל פטור דלאו ממונו הוא**". אנו רואים שרש"י מסביר כי האש צריכה להיות בבעלותו. לפי רש"י אם האש אינה שלו פטור שהרי אש = ממונו, ואם האש אינה שלו אין לנו סיבה לחייב את המזיק כי כל חיובה של אש הוא כאשר מתחייב ממונו. את אותו עקרון אנו מוצאים ברש"י לאורך כל מהלך הגמרא בדעת ריש לקיש:

א. כשרש"י מסביר מדוע ר' יוחנן חולק על ריש לקיש מסביר רש"י:

"הא לית ביה ממשא - דשלהבת היא המזקת דאין לה ממש הלכך כי

חייביה רחמנא משום חציו הוא דחייביה"

לפי רש"י ר' יוחנן אומר לריש לקיש הרי לפי שיטתך שאש = ממון ולכן אש נלמדת מממון הרי מה שמזיק באש היא השלהבת והיא אינה כלום שהרי אינה חומר ואילו ממון יש בו ממשות אם כן אי אפשר ללמוד מממון לאש לגבי החיוב של אש ולכן אי אפשר להתחייב על אש משום ממון אלא משום חץ.

ב. את שתי הקושיות הראשונות של הגמרא על ריש לקיש מסביר רש"י: **"וקס"ד** דאיכא בינייהו כגון **שהדליק בגחלת שאינו שלו דלרבי יוחנן חייב דחציו הן ולר"ל פטור דלאו ממונו הוא**". אנו רואים את המשך שיטותיהם כאשר רש"י מסביר שריש לקיש סובר שהאש צריכה להיות שלו ובשתי המשניות שהובאו אנו רואים שלמרות שהאש אינה שלו הוא מתחייב על הנזק ואם כן איך יתחייב הרי אש נלמדת ממון וכמו ממונו צריכה להיות שלו.

1. ראה בהרחבה בשיטת הרמב"ם לגבי החיוב בבושת והערה 12.

ג. לגבי הקושיה השלישית מסביר רש"י: "אם קטל תוריה עבדא ה"נ דלא ליחייב - ממון הא כתיב כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו". ותוספות מקשה עליו: "קטל תוריה עבדא ה"נ דלא מיחייב - פ"ה הא כתיב כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו וקשה דאם רצה לומר דהוא הדין לגבי אשו דמשלם שלשים של עבד הא אי אפשר לומר כן..." רש"י כמו שהסביר בדעת ריש לקיש אש = ממון ולכן אפשר ללמוד מהפסוק כמו שבממון (שור) אין דין קים ליה בדרבה מיניה כך גם לגבי אש אין דין של קים ליה בדרבה מיניה ולכן יש שאלה שהרי משמע מהמשנה שגם באש יש דין קים ליה.

ד. את הקושיה הרביעית מסביר רש"י "אילו מסר שורו לחרש ה"נ דלא מיחייב - הא אמרינן בפ"ק (דף י.) חומר בשור מבאש שאם מסרו לחרש חייב". רש"י מסביר את השאלה שוב אם ריש לקיש אומר אש = ממון אם כן ראינו גם שור (ממון) שחייב אם מסר לחרש שוטה וקטן אך במשנה אצלנו כתוב שפטור על אש שמסר לחרש שוטה וקטן. שאלה זו יותר קשה על ריש לקיש כי פורך את שיטתו מעיקרא שמממון לומדים לגבי אש, שהרי אנו רואים כי יש הבדלים ביניהם בדינים.

3. מסקנת הגמרא

הגמרא מגיעה למסקנה שגם ר' יוחנן סובר אשו משום ממונו וגם אשו משום חציו. מהו היחס בין שתי דעות אלו? ברש"י אנו מוצאים שתי גרסאות. גירסא א' מופיעה אצלנו על הגמרא:

לחייבו בד' דברים - ...והוא הדין נמי דאיכא בינייהו כל הני דלעיל כלב וגמל דלמ"ד משום חציו חייב דהא ממונו אע"ג דלאו חציו וחציו אע"ג דלאו ממונו אית ליה ולמאן דלית ליה חציו פטור אא"כ מסכסכת כדאוקימנא לעיל והאי דנקט ד' דברים משום דאפילו היכא דהגחלת שלו משמע לו דיש חילוק בדבריהם ועוד דמילתא דשכיח היא מפי המורה שמעתי אבל לשון ראשון נראה לי.

גירסא שניה הובאה במהרש"ל:

המהרש"ל גורס גרסא מורחבת בדברי רש"י² ומוסיף על דבריו וטוען שברש"י היו שתי לשונות והלשון הראשון היתה:

---

2. רש"י בתחילת הסוגיא אמר... קס"ד דאיכא בינייהו כגון שהדליק בגחלת שאינו שלו... משמע מדבריו שזו רק הוה אמינא של הגמרא ואח"כ ר' יוחנן חוזר בו ועוד רש"י בסוף דבריו בסוגיא אומר

"...וכי מאחר ותרויהו לא מחייבי אלא בגחלת שלו וכל הני תיובתא דלעיל ליתנהו דאף לר' יוחנן לא מחייב בעל הכלב אלא במקום גחלת וכדפרישנא וכן בעל גמל במסכסכת".

וזו הלשון שרש"י כותב בסוף דבריו "אבל לשון ראשון נראה ליי". אנו רואים בדברי רש"י אצלנו בגמרא שלר' יוחנן כאשר האדם מבעיר את האש מתחייב בו זמנית משום חציו ומשום ממונו. אולם ע"פ גרסת המהרש"ל משמע שחייב האש הוא קודם כל משום ממונו והיכן שמחייבים אותו משום ממונו מחייבים אותו באופן של חיוב חציו. ולכן באמת ר' יוחנן חוזר בו מכל הקושיות ומסקנת הגמרא לפי פירוש רש"י שבאמת אין הבדל בין ר' יוחנן לריש לקיש אלא בארבעה דברים. במסקנת הגמרא אנו רואים שהגמרא מבינה שהמחלוקת בין ר' יוחנן לריש לקיש היא לא רק ברמת החיוב (השאלה היא **מתי** יהיה חייב) אלא גם על אופן החיוב (השאלה היא **באילו חיובים** האדם יתחייב). בדעת המהרש"ל ההבדל בין ר' יוחנן לריש לקיש הוא **רק** באופן החיוב ואילו לגבי רמת החיוב גם ר' יוחנן מודה שמתחייב כשל רמת החיוב של ממונו.

III. שיטת תוספות

1. מהלך הגמרא

לעומת שיטת רש"י שמבדיל בין שיטת ריש לקיש לשיטת ר' יוחנן אנו רואים בתוספות שהוא מסביר את ר' יוחנן ואת ריש לקיש על אותו מישור (במישור הפשיעה). את דעת ר' יוחנן מסביר תוספות:

"אשו משום חציו - לא שיבעיר בעצמו האש אלא כל מקום שפשע ולא שמר גחלתו חציו נינהו".

תוספות לעומת רש"י מחייב על הפשיעה. תוספות כמו בתולדה של אש - אבנו סכינו ומשאו שהניחו על הגג ונפלו ברוח מצויה מחייב גם באב. כמו שבתולדה מתחייב האדם בגלל שפשע והניח במקום שיכולים ליפול ע"י הרוח מתחייב משום אש, כך גם באב מתחייב על כך שלא שמר את האש. (אמנם גם בשור מצאנו שמתחייב על כך שלא שמר את השור. אך ישנו הבדל שהרי בשור מתחייב מעצם

...מפי המורה שמעתי אבל לשון ראשון נראה לי. משמע מדבריו שהיו לו שתי גרסאות והוא פסק כראשונה. ה"פני יהושע" חולק על המהרש"ל במסקנה, ולהרחבה ראה דבריו על רש"י כב. משום ממונו.

הנזק שגרם השור אך אם שמר את השור כראוי יפטר. באש השמירה היא חלק מהנזק³ שנגרם ע"י האש מכיון שאין בה רוח חיים).

בדעת ריש לקיש מסביר תוספות: **אשו משום ממונו** - כלומר חיוב ממונו יש בו ולא שיהא האש שלו דאפילו הדליק באש של אחר חייב. לפי פירוש תוספות ההבדל ברור בין חץ לאש שהרי בחץ חייב בגלל שהזיק באש (עשה מעשה) ואילו החיוב באש נובע מכך **שלא שמר** (אי עשיית מעשה) ולא בגלל שהזיק. תוספות אומר שעל אש יש חיוב ממונו ולא כהסבר רש"י שהאש = ממונו ולכן מצריך רש"י שהאש תהיה ממונו, אלא האדם הגורם לשריפה יתחייב אם היה מתחייב לו היתה האש ממונו שהזיק (מה שתוספות מתיחס לאש בהמשך לאש גם כאל בור הוא בשל הענין המיוחד שיש בשניהם שלנזק שנגרם על-ידם אין לו ממשות כמו שאנו רואים בהמשך הגמרא). אנו רואים התיחסות זו של תוספות בעוד כמה מקרים:

א. תוספות מסביר: "**ממונו אית ביה ממשא** - אע"ג דבור לית ביה ממשא שחייבה תורה להבלו ולא לחבטו מ"מ ממונו כעין חציו שדרכו לילך ולהזיק אית ביה ממשות א"נ בור נמי חשיב אית ביה ממשא דע"י כריית הבור משתנה ממשות של קרקע ונעשה חלל אבל מקום הילוך שלהבת אינו משתנה ממשותו אלא שנעשה דולק ושורף וא"ת ממונו נמי לית ביה ממשא כגון צרורות ברוח שבכנפיהם בריש פירקין דאיכא לסומכוס נ"ש וי"ל דמ"מ **גוף הממון שפשע בו** אית ביה ממשא שיש לו לשמור ממונו שלא יזיק לא ברוח ולא בשום דבר ואין שום ממון שלא יהא בו ממשא במה שפשע אבל יש חץ שאין בו ממשות כגון שיבר כלי ברוח פיו ויש אש שאין בו ממשות כגון שלהבת בלא גחלת כדאמרינן בסוף ביצה (דף לט) **הילכך דמו להדדי שאין בשניהם ממשות בהמזיק שפשע בו** רק בגוף האדם". תוספות שמסתכל על הפשיעה מסביר את שאלת ר' יוחנן איך יתחייב האדם על-כך שלא שמר את האש? באש ייתכן שלא יהיה על משהו ממשי לשמור⁴ (שלהבת) וגם חץ יתכן

3. ניתן גם לומר שזו בדיוק המחלוקת בין ר' יוחנן לריש לקיש השמירה על האש האם היא דבר נפרד מהשמירה על שאר האבות (אשו משום חציו) או שהיא כמו כל שמירה אחרת על שור/בור (אשו משום ממונו).

4. תנו רבנן: חמשה דברים נאמרו בגחלת: הגחלת כרגלי הבעלים, ושלהבת בכל מקום. גחלת של הקדש - מועלין בה, ושלהבת - לא נהנין ולא מועלין. גחלת של עבודה זרה - אסורה, ושלהבת - מותרת. המוציא גחלת לרשות הרבים - חייב, ושלהבת - פטור. המודר הנאה מחבירו - אסור בגחלתו

מצב שלא יהיה על משהו ממשי לשמור (רוח שאדם נושף אותה) ובממון למרות שמזיק ע"י דבר ללא ממשות (תרנגול עם רוח), אך מכיון שהחיוב הוא על הפשיעה כל ממון שהזיק הנזק נגרם ע"י דבר שיש לו ממשות ולכן אשו דומה יותר לחציו מאשר לממונו.

ב. תוספות מסביר את הקושיה על ריש לקיש: "לאו ממונו דבעל כלב הוא - דהוא לא הדליקו ועל אש של כלבו לא חייבתו תורה". לפי תוספות המחלוקת בין ר' יוחנן לריש לקיש היא מתי מתחייב באש: כמו חציו או כמו ממונו ולכן במקרה זה שהאש נוצרה ע"י הכלב, אם זוהי אש של כלבו צריך להיות פטור אך אם אלו חציו של הכלב מצאנו כבר חיוב של כלב בצרורות ולכן יתחייב גם באב "אש". מתוך דברי התוספות משמע שלדעת ריש לקיש יש חידוש שעל אש של בעלי-החיים שלו אינו חייב (ור' יוחנן מחייב משום חציו סובר שאולי פטור על אש אך כאן אין כאן אש אלא חציו של הכלב ולכן יתחייב על כך שלא שמר את הכלב, על חצי בע"ח יש לשמור אך לא על אש). אנחנו שוב רואים את חיוב השמירה (הן לדעת ר' יוחנן והן לדעת ריש לקיש).

ג. גם בקושיה הרביעית מסביר התוספות במישור של פשיעה ולא במישור של עשיה כרש"י.

"ואומר ר"י דלמ"ד אשו משום חציו הוא לא מחייב אלא באש שיכול להזיק ברוח מצויה הרבה וקרוב לודאי היזק כעין חציו והכא אין במעשה השולח קרוב לודאי היזק הלכך לא דמי לחציו דחציו דחרש הן אבל למ"ד משום ממונו אע"ג דלא מזומן כולי האי מחייב מידי דהוי אמסר שורו קשור כראוי לחרש דחייב דדרכו לנטורי ע"י עסקיו של חרש אע"ג דלא הוי קרוב לודאי כעין חציו".

תוספות שמחייב את האדם על פשיעה בשמירה הוא משווה למ"ד אשו משום חציו בין חיוב האש לחיוב החצים, שחיוב החצים הוא כאשר יש סבירות גבוהה להזיק ומכיון שבחש"ו אין סבירות גבוהה של היזק פטור, אך למ"ד אשו מום ממונו מתחייב גם במצב כזה כיוון שעל ממונו שהזיק מתחייב גם בסבירות לא כל-כך גבוהה של נזק.

ומותר בשלהבתו (ביצה לט.) ורש"י שם ושלהבת לא נהנין - לכתחלה מדרבנן, ואם נהנין לא מועלין אין חייבין קרבן מעילה, דלית ביה ממשא.

2. הערה בשיטת תוספות

ישנו תוספות במס' סנהדרין עז. מביא עקרון דומה לשיטת רש"י שאצלנו בגמרא שלמרות שאתה נפטר משום חציו אך עדיין אפשר לחייב את המזיק משום ממונו:

"עוד יש לפרש דבכל הני דסוף חמה וצנה וארי לבא (אם שם אדם במקום בו עתידה לבא שמש חזקה או קור גדול או אריה שיהרגוהו, אך עדין נזקים אלו לא הגיעו למקום בהם שם את האדם שם) וזרק צרור למעלה ונפל לתחת אפילו כפתו והביאו שם פטור דדמי לכח כחו ואש נמי שלא המיתה אלא ברוח מצויה פטור ממיתה אלא דלענין ממון חייב נזק שלם ולא דמי לחצי נזק צרורות אע"ג דכח כחו הוא דהא אשו נמי חייב משום ממונו כדמוכח בפרק כיצד הרגל (ב"ק דף כג. ושם) דמאן דאית ליה משום חציו אית ליה נמי משום ממונו".

משמע מהתוספות שלמרות שפטור משום חציו, בגלל מסקנת הגמרא שר' יוחנן מחייב גם משום ממונו, יתחייב בתשלומים. אך אם נדייק בתוספות היטב נראה שההבדל בין אשו משום חציו לאשו משום ממונו גדול יותר. באשו משום חציו אנו מחשיבים את כל הכוחות המעורבים, ולכן אש שהזיקה ברוח מצויה או אבן שאדם זרק למעלה ונפלה באותו מקום נחשב כח-כחו. ואילו מצד אשו משום ממונו זה אפילו לא צרורות אלא ממונו שהזיק. אולי ניתן ליחס זאת לכך שהראיה את נזקי האדם היא פרטנית ולכן כל כח נחשב כחלק בנזק. אך בחיוב משום ממון הסתכלות על הממון בכללותו ואיך שהוא פועל את הנזק.

IV. שיטת הרמב"ם מול שיטת הטור

בכלל דיני אש דומה פסיקתו של הרמב"ם לזו של הטור אך בשלושה ענינים מצאנו חילוקי דעות ביניהם:

א. הטור (סימן שצ"ב) כותב:

"כלב שנטל חררה ובה גחלת והלך לגדיש של בעל החררה ואכל החררה והדליק הגדיש משלם על החררה נזק שלם ועל הגדיש חצי נזק ואם הניח החררה על הגדיש משלם על מקום החררה נזק שלם ועל שאר הגדיש חצי נזק ואם זרקה על הגדיש משלם על כל הגדיש חצי נזק אפילו על מקום שזרק הגחלת"

ואילו הרמב"ם בהלכות נזקי ממון (פ"ב הלכה י"ז):

"ואם היה מגרר את החלה על הגדיש והולך ושורף משלם על החררה נזק שלם ועל מקום הגחלת חצי נזק ועל שאר הגדיש פטור. (השגת הראב"ד) כלב שנטל וכו' ועל מקום הגחלת חצי נזק ועל שאר הגדיש פטור. א"א ליתא דצרורות ע"י שינוי⁵ מרביע נזק מיהא לא מיפטר".

כלומר לפי דעת הרמב"ם אם הכלב גרר את הגחלת על הגדיש, על שאר הגדיש פטור. לדעת הראב"ד חייב על הגדיש רבע נזק ואילו לדעת הטור משלם חצי נזק על כל הגדיש. המחלוקת ביניהם היא בהסבר הגמרא מדוע הגמרא בהסבר המשנה של הכלב שנטל חררה לפי ר' יוחנן מעמידה שהכלב הניח את החררה. הטור סובר שבאמת ר' יוחנן סובר שהוא הדין גם אם הכלב אדייה אדויי יתחייב על כל הגדיש חצי נזק והגמרא אמרה שלר' יוחנן מדובר כשהכלב הניח להעמיד אותו שאפילו במצב כזה סובר ר' יוחנן שמשלם על הגדיש חצי נזק. הרמב"ם והראב"ד אומרים שר' יוחנן מעמיד דוקא כאשר הכלב הניח כי במקרה של אדייה אדויי לא יתחייב על הגדיש חצי נזק.

הראב"ד סובר שמכיון שאש של כלב לר' יוחנן הוא צרורות אם כן כאשר הכלב אדייה אדויי הוא שינה בצרורות ויתחייב רק רבע נזק. ברמב"ם לעומתו אפשר להסביר⁶ שהכלב שרף את הגדיש בכך שגרר את החררה ולא יכל להבעיר את הגדיש מכיון שאש היא לא רק חום אלא גם פונקציה של זמן ולכן כאשר הניח הכלב את הגחלת במקום אחד האנרגיה של הגחלת פעלה מספיק זמן על הגדיש כדי לשרוף אותו ובעל הכלב יתחייב לשלם. אך בגרירה שהכלב הזיז את הגחלת, לא יכל הכלב לבדו להבעיר את האש, אלא האש הובערה ע"י הרוח לכן כלו

---

5 כמעט כל הראשונים על הרמב"ם מנסים לברר מה סובר הרמב"ם לגבי צרורות ע"י שינוי ומה דעתו של הרמב"ם לגבי כח כחו. האם הוא סובר כתוספות שפוטור משום שכח כחו פטור, או שאולי הרמב"ם מחייב משום כח כחו ופוטור בגלל סיבה אחרת. בחרתי במאמרי ללכת בדרך השניה.

6 כך מסביר "שלטי גיבורים" על הרי"ף. הוא ממשיך שם ואומר שאולי לרמב"ם בכלל אין דין צרורות באש אלא מתחייב חצי נזק בגלל שזה שינוי וכך מופיע בפירוש המשניות אצלנו שאומר הרמב"ם "הנה באכלו העוגה עושה כדרכו ומשלם נזק שלם ובהדליק את הגדיש משונה ולפיכך משלם חצי נזק" (בפירוש המשניות של הרב קאפח לא מופיעה גרסא זו ברמב"ם אלא כתוב שם שאש של כלב היא צרורות).

חציו של הכלב⁷ ויתחייב משום ממונו. אך מכיון שאין זה ממון של בעל הכלב לכן בעל הכלב יפטר על כל הגדיש. מתוך הסבר זה ברמב"ם משמע קצת כדברי התוספות שאומר שאש של כלב לא מתחייב ואילו ברמב"ם אומר שמה שהרוח הבעירה אין חיוב של הכלב⁸. התוספות שמסתכל על השמירה של הנזק אומר שעל בעל הכלב יש חיוב לשמור על כלבו ואילו על האש שעושה הכלב לא. כנגדו הרמב"ם אומר שהחיוב של אש שמזיקה עם דבר אחר שייך יותר באדם, אך הכלב יתחייב רק על נזק שגורם ישירות (לפי זה רוח מצויה יותר קלה מצרורות כי ניתן ליחס לכלב מודעות לדברים שתלויים בו בלבד אך גורמים שהם חיצוניים לכלב פטור). מתוך דברי הרמב"ם גם משמע שכמו תוספות גם הרמב"ם מחלק בין חיוב משום חציו לחיוב משום ממונו ששם יותר מחייבים על אש (אפילו ברוח מצויה) לעומת חציו ששם לא מחייבים על רוח מצויה.

ב. הטור שם ממשיך: "בד"א כששמר בעל הגחלת את גחלתו אלא שהכלב חתר הדלת ונטל החררה אבל אם פשע ולא שמרה כתב הרמב"ם בעל הגחלת חייב על שרפת הגדיש ובעל הכלב חייב על אכילת החררה ועל מקומה וכן כתב הרמ"ה ז"ל שבעל הגחלת לבד חייב על כל הגדיש ולא נהירא אלא אם הניחה על הגדיש על מקום החררה משלם כל אחד החצי ועל שאר הגדיש משלם בעל הכלב רביע ובעל הגחלת שלשה חלקים ואם זרקה על הגדיש אז משלם בעל הכלב רביע בין על מקום החררה בין על שאר הגדיש ובעל החררה ג' חלקים". אנו רואים כאן מחלוקת מה קורה אם לא שמר בעל הגחלת את הגחלת. הרמב"ם סובר שבמקרה כזה בעל הכלב משלם על נזקי כלבו ובעל הגחלת על נזקי האש. הטור לעומתו רואה את שניהם כשותפים בנזקי האש ומשתתפים במקום הגחלת ובגדיש, ועל מה שבעל הכלב לא אמור היה לשלם (אם הגחלת היתה שמורה) משלם בעל הגחלת את זה. אנו רואים כאן מחלוקת כפולה א. האם על מקום גחלת בעל הכלב אשם או שהם שותפים. ב. האם בגדיש אפשר לחייב גם את בעל הכלב. הרמב"ם שרואה במה שהבעיר הכלב חציו אם כן שאר הגדיש נגרם ע"י הרוח ואי אפשר לחייב את בעל הכלב בכך אולם את האדם אפשר לחייב כי פשע

7. אפשר להגיד שזה הקשר בין שני חלקי המשנה אם הכלב/גדי נפלו מראש הגג והזיקו חייבים אך אם נפלו פטורים כי אין חיוב לכלב בנזק עם רוח מצויה.

8. לפי ה"שלטי גיבורים" באמת אין אש בכלב אלא זה רק משונה (ואז זה קרן או אש משונה תלוי בהגדרת משונה).

בשמירה על האש⁹ ועל מקום הגחלת הכלב אשם כי זה גופו של הכלב ויתחייב עליהם יותר מבעל הגחלת¹⁰.

ג. מחלוקת נוספת בין הטור לרמב"ם היא לגבי חיובו של אדם שהזיק אדם ע"י אש אומר הרמב"ם בפרק י"ד מהלכות נזקי ממון: אש שעברה והזיקה את האדם וחבלה בו הרי המבעיר חייב בנזקיו ובשבתו וברפוי ובצער ובבשתו כאילו הזיקו בידו, שאע"פ שאשו ממונו הוא הרי הוא כמי שהזיק בחציו. ואילו הטור כותב: "הלכתא אשו משום חציו שאפילו הדליק בתוך שלו והלכה והזיקה ברוח מצויה חשוב כאילו ירה חץ בידיים ואם שרף אדם נהרג ע"י ואם הזיקו חייב בד' דברים"¹¹. משמע שיש מחלוקת האם חייב על הבושת או לא. בושת מתחייב רק כאשר לא התכוון להזיק (כמובא בדף כז.):

"דתניא: ממשמע שנאמר (דברים כ"ה) ושלחה ידה, איני יודע שהחזיקה? מה ת"ל והחזיקה? לומר לך כיון שנתכוין להזיק אע"פ שלא נתכוין לבייש".

---

9. לעני"ד לא נראה לי אפשרי לברר האם הרמב"ם סובר שחיוב שמירה על האש היא חלק מפטור על נזקי האש או שהיא חלק מהאב (כמחלוקת רש"י ותוספות).

10. ניתן לשייך זאת לשיטת הרמב"ם באונס שהוא מחייב את מי שיותר אשם אפילו באונס אם כן במקום גחלת גופו של הכלב הזיק וזה יותר מאי שמירה על האש (כלב הוא בעל חי וצריך לשמרו יותר מגחלת שהיא לא יכולה לברוח מעצמה וכן מצאנו בסוגיא אצלנו שלגבי מסר שורו לחרש שוטה וקטן חייב כי שמירתם אינה שמירה ואילו אש כי מסר לחרש שוטה וקטן פטור כי האש אינה יכולה להזיק מעצמה שם לעומת שור שיכול לברוח). לגבי הגדיש הכלב פטור אם יש חיוב ממונו ישלם נזק שלם ואם משום חציו ישלם חצי נזק יש חיוב יותר משום ממונו מאשר חציו ולכן ישלם רק בעל הגחלת. (להרחבה בשיטת הרמב"ם ראה במאמר על גרמא את שיטת הרמב"ם בדין אדם מועד לעולם).

11. למרות שהגמרא כתבה "לחייבו בארבעה דברים" שם הגמרא הביא את ההבדל בין ר' יוחנן לריש לקיש וזה הארבעה דברים (רמב"ם מפרש ארבעה דברים חוץ מנזק שבזה מודה ריש לקיש והטור מפרש ארבעה דברים כולל הנזק) אך בפסיקת ההלכה ברור כשהטור כותב ארבעה דברים הכוונה שמשלם בסך הכל ארבעה דברים.

לכן יש כנראה מחלוקת האם נתכוון להזיק באש או לא. הרמב"ם אומר שמכיון שהדליק את האש היתה כוונה בהדלקה ולכן יש כן כוונה להזיק אולם לפי הטור (וכן דעת רש"י בגמרא) לא היתה כאן כונה להזיק לאדם¹².

V. סיכום

שיטת רש"י: בדעת ר' יוחנן מחיב את המדליק על **שעשה** פעולת הזיק ושואל את ריש לקיש הרי מה **שעושה** את הנזק אינו דבר בעל ממשות, ולכן אין עליו בעלות. בדעת ריש לקיש האש צריכה להיות בבעלותו (לרש"י יש זהות מסוימת בין אש לממון דבר שיכול ללמד אחד על השני) ומכיון שאין לאדם שליטה על האש כמו למשל שור, חיובם שווה. בשיטת רש"י ראינו שתי גרסאות מה היחס בשיטת ר' יוחנן בין ממונו לחציו הגרסא אצלנו: חיוב ממונו אחרי שנפטר משום חציו, הגרסא במהרש"ל: אופן חיוב חציו נוסף כאשר חייב משום ממונו. דבר זה משפיע על מהות החיוב במסקנה לדעת ר' יוחנן. לפי רש"י ר' יוחנן חולק על ריש לקיש הן ברמת החיוב והן באופן החיוב. לפי גרסת המהרש"ל ר' יוחנן חולק על ריש לקיש רק באופן החיוב.

שיטת תוספות: תוספות בדעת ר' יוחנן **מחייב לשלם** על כך **שלא שמרו** את הגחלת (השמירה חלק מהאב "אש") ולכן שואל את ריש לקיש שלא מצאנו בממון חיוב ללא ממשות אך באדם מצאנו. ובדעת ריש לקיש סובר שיש למדליק אחריות על כך שנדלקה האש ומכיון שיש כאן חיוב אחר מחץ (כיון שלא הזיק ע"י גופו) דינו שווה לממון. התוספות מחדש שאש של בעלי חיים פטור עליה. בשיטת תוספות אנו מוצאים הבדל נוסף שבאשו משום חציו אנו מחשיבים את כל הגורמים המעורבים בתהליך כגורמים נפרדים ואילו באשו משום ממונו כל הגורמים האלו יכולים להחשב כאחד.

שיטת הרמב"ם: ברמב"ם אנו רואים חילוק בין אשו משום חציו של כלב שלא חייב בה על גורמים אחרים לעומת אדם שמתחייב בגורמים אחרים (לשיטת התוספות הגורמים מורידים את החיוב אפילו אצל האדם אך ברמב"ם הגורמים פוטרים לגמרי אך ורק את הכלב). לגבי שנים הגורמים לבערה הרמב"ם מחייב את האשם יותר בנוזק. לגבי בושת מחיב הרמב"ם כי היתה כאן כוונה להזיק (בשעת ההדלקה).

12. ניתן להגיד שאפילו התכוון האדם להזיק לפלוני אין כאן כוונה להזיק כי צריך כוונה מוכחת כמו התהפך וכדומה וכאן הכונה היחידה שהיתה היא לשרוף את הגדיש.

שיטת הטור: הטור חולק על התוספות בכך שאינו מחשיב את הזריקה לכח כחו אלא לכחו כי חולק על ההסתכלות המפרידה את כל החלקים המעורבים באש לגורמים שונים. בהבערת האש ע"י שני גורמים ביחד הטור מסתכל עליהם כעל שותפים בנזק. הטור הולך בשיטתו של רש"י שפוטר מבושת מכיון שלא היתה כאן כוונה להזיק לאדם.